

ترجمه و شرح مبادی العربیه

جلد سوم

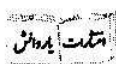
بخش صرف

با حل کامل تمیینات

شرح و ترجمه

دکتر غلامرضا کریمی فرد

دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه شهید چمران اهواز

۱۳۹۵

سرشناسه	:	کریمی فرد، غلامرضا، ۱۳۳۹ -
عنوان قراردادی	:	مبادی العربیة فی الصرف والنحو. فارسی. برگزیده. شرح
عنوان و نام پدیدآور	:	ترجمه و شرح کتاب مبادی العربیة: جلد سوم بخش صرف با حل کامل تمرینات / [نویسنده رشید شرتونی]؛ شرح و ترجمه غلامرضا کریمی فرد.
وضعیت ویراست	:	[ویراست ۲].
مشخصات نشر	:	تهران: یار دانش، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	:	۲۰۰ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۷۱۶۲-۹۴-۱
وضعیت فو است نویسی	:	فیا
موضوع	:	کتاب حاضر ترجمه و شرح جلد سوم بخش "صرف" از کتاب "مبادی العربیة فی الصرف والنحو" است؛ کتابنامه: ص. [۱۷۹] - ۱۸۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.
عنوان دیگر	:	جلد سوم بخش صرف با حل کامل تمرینات.
موضوع	:	زبان عربی -- صرف و نحو
موضوع	:	Arabic language -- Morphosyntax
موضوع	:	زبان عربی -- صرف
موضوع	:	Arabic language -- Morphology
شناسه افزوده	:	شرتونی، رشید. ۱۳۹۴-۱۹۰۶ م. مبادی العربیة فی الصرف والنحو. برگزیده. شرح
رده‌بندی کنگره	:	۱۳۹۵ ۲۰۴۲۳۷ / ش ۳۳ / ۳۱۶۱۱
رده‌بندی دیوینی	:	۴۹۲/۷۵
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۴۱۷۳۴۰

عنوان: ترجمه و شرح کتاب مبادی العربیة: جلد سوم بخش صرف با حل کامل تمرینات

مؤلف: رشید شرتونی

شرح و ترجمه: دکتر غلامرضا کریمی فرد

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۵

ناشر: یار دانش

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

شمارگان: ۱۱۰

پاسداران، ساقدوزش، بوستان نهم، پلاک ۳۷، زنگ یک غربی

تلفن: ۰۲۱۲۲۵۶۷۲۵۸ - ۰۹۳۹۴۳۵۱۲۳۳

Telegram: @yaredanesh_dr_sabzianpoor

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
- پیشگفتار مترجم	یک
- پیشگفتار مؤلف	پنج
- تعریف صرف	۱

درباره فعل

- ماضی، مضارع و امر	۳
- نکره، جرد و مزید	۷
- ثلاثی مزید و رباعی مزید	۹
- فعل صحیح معنای	۱۳
- لازم و متعدی	۱۶
- معلوم و مجهول	۱۹
- تصریف افعال با ضمائر	۲۱
- ادغام	۲۶
- اعلال و نوشتن همزه	۲۸
- صرف فعل غیر سالم	۳۷
- مؤکد و غیر مؤکد	۴۴
- تصریف فعل مجهول	۴۸

درباره اسم

- اقسام اسم	۴۹
- مصدر	۵۱
- مصدر میمی و اسم مصدر	۵۵

صفحه	عنوان
۵۷	- مره و نوع
۶۱	- اسم فاعل و مفعول
۶۴	- صفت مشبّهه
۶۶	- أفعال التفضيل
۶۸	- وزنهای مبالغه
۷۰	- اسمی مکان و زمان و آلت
۷۳	- ساخت اسمها
۷۴	- اسم مقصر و مصدر و منقوص
۷۷	- احکام مثنی
۸۱	- جمع مذکر سالم
۸۵	- جمع مؤنث سالم
۸۷	- جمع مکسر
۹۰	- قواعد عمومی جمع مکسر
۹۴	- موصوف و صفت
۹۷	- اسم جنس و علم
۱۰۰	- مذکر و مؤنث
۱۰۵	- نسبت
۱۰۹	- تصغیر
۱۱۱	- اعراب
۱۱۵	- مقدر بودن علامتهای اعراب
۱۱۹	- معرب منصرف و غیر منصرف

صفحه	عنوان
۱۲۳.....	- بناء
۱۲۸.....	- ضمير
۱۳۲.....	- اسم اشاره
۱۳۵.....	- اسم موصول
۱۳۸.....	- صله موصول
۱۴۰.....	- اسم شرط
۱۴۳.....	- اسم استعظام
۱۴۶.....	- کنایات
۱۴۹.....	- ظروف
۱۵۳.....	- اسم فعل
۱۵۵.....	- عدد اصلی
۱۵۹.....	- عدد ترتیبی

در باره حرف

۱۶۳.....	- حروف معانی
۱۶۶.....	- وابسته‌های صرف
۱۶۹.....	- قواعد اعلال
۱۸۰.....	- کتابنامه

پیشگفتار مترجم

زبان عربی، از آن نظر که زبان اسلام و قرآن است، برای ما ایرانیان اعتبار ویژه ای دارد. خصوصاً که احادیث، روایات و بسیاری از کتابهای معتبر دینی ما به این زبان نوشته شده است. همچنین بسیاری از دانشمندان و اندیشمندان ما، در زمینه های مختلف علمی اعم از شعر و ادبیات، فقه، اصول، فلسفه، تفسیر، تاریخ، جغرافیا، پزشکی، ریاضی، نجوم و غیر آن، تألیفات ارزشمندی را به زبان عربی از خود به جای گذاشته اند که استفاده از آنها مستلزم دانستن این زبان است.

مسلمانان طالع^۱، ائمه گرانمایی همچون گلستان و بوستان سعدی، اشعار حافظ و مولوی و خاص و نظامی و دهها، بلکه صدها اثر ادبی و غیر ادبی دیگر، بدون دانستن زبان عربی کار بر دربار، بلکه گاهی ناممکن است.

زبان عربی دارای اصول و قواعدی است که اصطلاحاً به آن «صرف و نحو» می گویند و فراگیری دقیق و کامل آن، نیازمند وقت و حوصله کافی و آموزش صحیح است.

صرف، علم تغییر و تحول کلمه از ساهی به ساخت دیگر است که برای به دست آوردن معنایی تازه صورت می گیرد. در علم صرف می آموزیم که مثلاً چگونه از کلمه «علم» کلمه «عالم» به عنوان صفت ساخته می شود یا کلمه «معلوم» که اسم مفعول است، و به همین ترتیب؛ مثلاً کلمه «مُعَلِّم» به معنی اسم فاعل و «تعلیم و تعلُّم» در معنی مصدری و «علاّمه» در معنی صفت مبالغه. اما نحو، علم چگونگی ترکیب کلمات و نقش و ارتباط آنها در جمله است. علم نحو به ما می گوید که مثلاً در جمله «کَتَبَ عَلَيَّ الدَّرْسَ» کتب: فعل و عامل است و عَلَيَّ فاعل و مرفوع، و الدَّرْسَ مفعول به و منصوب.

در موضوع صرف و نحو عربی از آغاز تا کنون کتابهای بسیاری نوشته شده است. یکی از این کتابها که در چند دهه پیش تألیف شده و در مراکز علمی و آموزشی تدریس می شود، کتاب «مبادی العریه» است. این کتاب که تألیف «معلم رشید الشرتونی» است در میان دانشجویان، طلاب و دوستان زبان عربی جایگاهی ویژه یافته و در کنار سایر کتابهای معتبر صرف و نحو عربی، از سوی کاربران مورد استفاده فراوان قرار می گیرد.

کتاب مبادی العریه در یک مقدمه و چهار مجلد از مبتدی تا عالی نوشته شده است. هر مجلد آن دارای دو بخش، صرف و نحو است که با یک سطح معین از فراگیران زبان عربی تناسب دارد. نگارنده پس از مطالعه و تدریس مکرر این کتاب، با توجه به ضرورت و نیازی که برای ترجمه و شرح آن احساس کرد، به این کار مبادرت ورزید.

در انجام این کار همه تلاش و دقت مترجم در آن بود که ترجمه کتاب با روشی علمی و درست صورت گیرد و تعصبی که می تواند در درک بهتر مطالب، خواننده را یاری نماید، همراه با حل مسائل و تمرینات بر آن افزوده گردد.

چنانچه برای فهم بهتر مطلب، به توضیحات نیاز بوده است، این توضیحات در متن، در میان پرانتز و گاهی در پانویس آورده شده است و در قسمتهایی که مؤلف، مطلبی را نادرست بیان کرده است، تصحیح لازم صورت گرفته و در پانویس به آن اشاره شده است. تمرینهای مربوط به هر درس در پایان درس با حل کامل آنها آمده و کوشش بسیار شده است تا جواب پرسشها، بدون اشکال و درست باشد و اگر پرسشی، چند پاسخ می توانست داشته باشد، تمام پاسخها نوشته و توضیح داده شده است. همچنین در درس اعلال، مجموعه قواعد

اعلال را افزوده ام تا فراگیرندگان محترم برای اطلاع از آنها مجبور به جستجوی منابع دیگری نباشند.

با همه تلاش و صرف وقت فراوان و دقتی که در فراهم آوردن این کتاب صورت گرفته است، مسلماً باز هم بدون ایراد و اشکال نیست. بنابراین، امید است استادان محترم و اهل فضل و دوستان و عزیزان علاقمند و دانشجویان و طلاب محترم، چنانچه موردی یافتند بر من بخشیده و آن را یادآوری فرمایند تا در چاپهای بعدی اصلاحات لازم صورت گیرد.

در ترجمه این کتاب، استاد فقید، دانشمند و فاضل گرامی، معلّم بزرگ، مرحوم جناب آقای دکتر نررز حیرچی، با لطف فراوان نسبت به شاگرد خود، تأییدات و تشویقات خویش را از من دریغ نداشتند (روحشان شاد و قرین رحمت الهی باد).

همچنین فاضل ارجمند جناب آقای دکتر نصرالله امامی، استاد دانشگاه شهید چمران اهواز، پیوسته مترجم را در این کار، مورد حمایت و تشویق مؤثر قرار دادند. نیز، همکاران محترم آقایان دکتر محمود آبدانان مهدیزاده و دکتر ولی الله شجاعپوریان زحمت کشیده، کتاب را مطالعه و نسبت به اصلاح برخی موارد، نکات مفیدی ارائه فرمودند. لذا در اینجا از همه ایشان کمال سپاسگزار می‌خودم را ابراز می‌دارم.

همچنین تشکر بسیار دارم از همسر من که همیشه با من همراه بوده و در این کار نیز به من کمک شایسته کرده اند.

و من الله التوفیق

پاییز ۱۳۹۵

پیشگفتار مؤلف

دستور زبان عربی علمی است که به وسیله آن، حالت‌های گوناگون کلمات عربی - چه به تنهایی و چه در جمله - شناخته می‌شود و هدف از آن، دور ماندن گوینده، خوب نده از اشتباه در گفتن و نوشتن است. علم دستور زبان عربی به دو بخش تقسیم می‌شود:

- نخست بخشی که از مفردات (ساخت‌های گوناگون واژه‌ها) سخن می‌گوید و آن را «علم صرف» می‌نامند.

- دوم بخشی که از جمله (پیچیدگی ترکیب واژه‌ها و موقعیت آنها) سخن می‌گوید و به آن «علم نحو» گفته می‌شود.

کلام: کلام مرکب از کلمات و کلمات مرکب از حروف الفباست.

حروف الفبا: حروف الفبا - بنابر درست‌ترین نظر - بیست و نه (۲۹) حرف است. آغاز آنها همزه است که به آن «الف یابسه»^۱ گفته می‌شود و پایان آنها «یاء».

^۱ - همزه (ع) قبول حرکت می‌کند و اگر بالای الف نوشته شود به آن «الف یابسه» می‌گویند؛ مانند: «أعطی، سأل والنبا». در برابر آن «الف لیثه» است که قبول حرکت نمی‌کند؛ مانند: «قال، دعا و رمی». همزه در آغاز، وسط و آخر کلمات واقع می‌شود، ولی الف در آغاز کلمه واقع نمی‌شود بلکه در وسط و آخر کلمات می‌آید، زیرا الف همیشه ساکن است و ابتدای به ساکن ممکن نیست. (ر.ک: جامع الدروس العربیه مصطفی الغلائی، ج ۲، ص ۱۴۵).

حروف شمسی و قمری : هنگامی که «أل» تعریف بر اسم داخل شود ، حرف اول از حروف آن اسم ، یا شمسی است یا قمری.

تفاوت میان حروف شمسی و قمری در این است که هنگام قرار گرفتن آنها پس از «أل» ، لام تعریف در تلفظ با حروف شمسی، به جنس حرف پس از خود تبدیل و آن حرف مشدد می شود ؛ مانند : «الشَّمْسُ» (اَشْمَس) و «الذَّارُ» (اَذَّار) . اما در حروف قمری لام تعریف بر لفظ خود باقی می ماند و خوانده می شود . مانند : «القَمَرُ» و «الجَبَلُ».

حروف شمسی چهارده حرف اند که عبارتند از : «ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل د».

حروف قمری نیز چهارده حرف اند که عبارتند از : «أ ب ج ح خ ع غ ف ق ك م ه و ی».

الف بر دو نوع است : متحرک و ساکن. الف متحرک ، همزه ای است که به شکل اَلَف نوشته می شود . الف ساکن آن است که در پایان حروف الفبا و پیش از «یاء» می آید و از آن به «لام» (اَم الف) تعبیر می شود تا بدین وسیله تلفظ آن ممکن شود. این الف را «الف لیثه» یا حرف «ناوی»^۱ می گویند. این الف نه از جمله حروف شمسی به حساب می آید نه قمری برای اینکه ساکن است و ابتدای به ساکن در زبان عربی ممکن نیست.

حروف صحیح و معتل : همه حروف الفبای عربی ، صحیح یا «ز» الف ، واو و یاء « که حروف معتل می باشند ، زیرا - چنان که در مبحث اِصْل گفته شده است - دستخوش تغییر و تبدیلتند.

^۱ - حروف «الف ، واو ، یاء» را حروف هوائیه می گویند، به دلیل اینکه صدای آنها از فضای دهان بیرون می آید و از این سه ، «الف» گسترده گی مخرجش در فضای دهان بیشتر است. لسان العرب، ج ۱، ص ۱۳ و المنجد، ص ۸۷۸

حرکتها: هنگام سخن گفتن، در تلفظ حروف از حرکات کمک گرفته می شود. حرکات بر سه نوعند: «ضمه» که «واو» با آن متناسب است و فتحه که «الف» با آن تناسب دارد و کسره که «یاء» با آن متناسب است. ضد حرکت، سکون است. حرکتها بر همه حروف داخل می شوند، جز «الف لینه» که همواره ساکن است. بر «واو» و «یاء» همه حرکتها داخل می شوند، اعم از اینکه پیش از آنها ساکن باشد؛ مانند: «الرَّأْيُ» و «الدَّلْوُ» یا متحرک؛ مانند: «عَلِيٌّ وَعَلِيًّا وَعَلِيٌّ وَعُلُوٌّ، عَلُوٌّ أَوْ عُلُوٌّ»؛ مگر در فعل مضارع ناقص (یایی یا واوی) که ضمه به علت سنگینی، مقدر فتحه به سبب سبکی، ظاهر می شود؛ مانند: «يَدْعُو وَيُرْمِي». همچنین مانند اسم منقوص که در آخر آن غیر از فتحه (که ظاهر می گردد) ضمه و کسره، سبب سنگینی، مقدر می شود؛ مانند: «جاء القاضي و رأيتُ القاضي و مررتُ بالقاضي». حروف لین و مد: حروف عله ساکن، از اینکه مجانس با حرکت پیش از خود باشد؛ مانند: «عَوْدٌ وَ مِيلٌ» یا غیر مجانس؛ مانند: «قَوْمٌ وَ سَيْرٌ»، حرف لین می گویند^۱.

^۱ - مؤلف با این عبارت که گفته است: «يَقَالُ لِلحَرْفِ حَرْفٌ لَيْنٌ إِذَا وَقَعَ بَعْدَهُ حَرْفٌ عَلَةً سَاكِنٌ ...» در تعریف حرف لین دچار لغزش گردیده است؛ زیرا طبق تعریف وی، حروف «عین» و «میم» و «قاف» و «سین» در مثالهای ذکر شده باید حرف لین باشد که این درست نیست، بلکه حرف لین همان حرف عله است؛ یعنی حرف عله را در صورتی که ساکن باشد، اعم از اینکه مجانس با حرکت پیش از خود باشد یا نباشد، حرف لین گویند چون به نر می تلفظ می گردد و لین در لغت به معنی نرمی است.

حرف لین را در حالت نخست (که با حرکت پیش از خود مجانس باشد) حرف « مدّه » هم می گویند ؛ زیرا در هنگام تلفظ آن ، صدا کشیده می شود . ولی اَلِف ، همواره حرف « مدّه » است ؛ مانند : « مال » و اگر پیش از آن ضمه یا کسره باشد ، تبدیل آن به « واو » یا « یاء » لازم می شود و دیگر به صورت اَلِف باقی نمی ماند .
تنوین : تنوین نون ساکنی است که لفظاً به آخر اسم ملحق می شود ، بدون اینکه نوشته شود . تنوین به صورت تکرار یک حرکت ، نشان داده می شود و تنها به کلمات معرب منصرف ملحق می گردد .

ضوابط : ضابطه چهار موردند که عبارتند از : « شدة ، مدّة ، همزة وصل و همزة قطع » .

شدة ، بر ادغام دو حرف همجنس یا (در بعضی موارد) نزدیک به هم دلالت دارد ؛ مانند : « قَدَمٌ » و « أَمِنَ » . آن سین کوچک کوتاه شده ای است که در بالای حرف ، رسم می شود (ٲ) .

قَدّة ، نمایانگر الف محذوفی است که بنای آن بعد از همزه ای است که به صورت الف نوشته می شود ؛ مانند : « آمَنَ » ، اصل آن « أَمِنَ » بوده است . علامت آن ، اَلِفِ خوانیده دو سوخمیده ای است که در بالای حرف رسم می شود (~) .

همزة وصل آن است که تنها در آغاز کلام تلفظ می شود و در میانه کلام به تلفظ در نمی آید ؛ مانند : « اِذْهَبْ يَا غُلَامُ » و « يَا غُلَامُ اِذْهَبْ » .

همزه قطع آن است که در هر جایی از کلام واقع شود، به تلفظ در می آید؛ مانند: «اَکْرِمُ یا وَلَدُ اَبَوَیْکَ» و «یا وَلَدُ اَکْرِمِ اَبَوَیْکَ». احکام این نوع همزه را در آنچه بعداً می آید ملاحظه خواهید کرد.

۱- علامت همزه وصل یک صاد کوچک (ص) بر بالای همزه است (أ) و علامت همزه قطع یک یاء کوچک و کونه شده است (ء) که در موقع فتح و ضم بر بالای همزه و در موقع کسر در پایین آن گذاشته می شود.